

A CILINDERTŐL A VADÁSZKALAPIG

B E D E R I S T V Á N

Kedvenc játékunk az volt, hogy hüvelykujjunkkal szivárványos üveg-golyókat pöccentettünk egy üres lyukba, s aki elsőnek célba talált, az volt a nyertes. Pöccentés után összedugtuk a fejünket a lyuk fölött, aminek az lett a kellemetlen következménye, hogyha valamelyik pajtásunknak tetűfészek volt a feje, ezt a csípő vérszopót mindnyájan megkaptuk. Édesanyám először petróleummal akart védekezni ellene, de mivel ez sem segített, mérgében nullásra nyíratta le a hajam. Esős, hűvös időben kopasz fejjel mindig nátháskodtam. Az a vágyam, hogy kalapom legyen, már-már rögeszmémé fajult. Odahaza hiába volt minden kunyerálás, apám zsebében egy árva fitying sem cincogott, a kereseti lehetőség, a napszámosmunka meg csak májusban a cukorrépa kapálásával, egyelésével kezdődött.

Egy kora tavaszi napon véletlenül megvalósult dédelgetett álmom. A vásártéren egy híres cirkusz ütötte föl sátrát. Belépőjegyre nem volt pénzem – hogyan is lett volna? –, de az egyik ponyvakötelet tartó cövek mellett bebújtam a lépcsőzetesen süllyedő ülőhelyek alá, s onnan vártam mukkanás nélkül az előadást. Elsőnek egy fehér paripa ügetett be a füves porondra, és egy csinos szőkeség forgott, táncolt egyensúlyozva a hátán. Amikor megkísérelte a kézenállást, mintha csak kívánságomra történt volna, a fejről leesett, és a lelátó alá gurult a cilinderkalapja. Nekem több se kellett. Észrevétlenül a hónam alá csaptam, s kibújtam a sátor alól. Persze, csak akkor mertem a fejemre tenni, amikor a cirkusz már továbbállt.

Nem sok örömem telt benne, mert osztálytársaim, különösen a matróruhás úri fiúk, kigúnyoltak miatta. Lyukasra kopott bocskor, foltos ruha és grófi kürtőkalap . . .

– Hihih! – vihorásztak a hátam mögött. Egyik sem sajnált, egyik sem vigasztalt, sőt egyik sem akart mellettem ülni. Régi helyemről áttuszkoltak a leghátsó üres padba, mint valami ragályos beteget. Ezt különben számárpadnak is nevezték, holott nem voltam rossz tanuló. Az ugra-bugrálás kimaradt a tízperces szünetekből, mert az udvaron is halálra maceráltak. Fékeztem magam, hogy ne keveredjek velük verekezésbe. Csak ültem a helyemen, és sírdogáltam. Néha az volt az érzésem, hogy már a falak is engem bámulnak. Alig vártam, hogy vége legyen a tanévnek.

Édesanyám egy tavaszi napon, amikor az égboltot sötét felhők ülték meg, elküldött a nagymamához a mozsárért. Félúton elkapott egy záporosó, bőrig áztam, és ekkor derült ki, hogy a cilinderem fekete lakkozott papírból készült. Mire hazaértem, már csak a drótkerete maradt meg.

*

Május elsején Temesvári András, a híres mutatóványos jelent meg Zentán. Jókora kurucos bajuszt viselt. Porondját, amely egy közönséges konyhai hokedli volt, a Szentháromság-szobor előtt állította föl. Más-más színű bádogkockákkal, rézkarikákkal, nagy címkéjű hamis bankjegyekkel bűvészkedett. Hol eltüntette, hol meg pálcájának egy könnyed legyintésével elővarázsolta őket. Kifeszített egy fekete fejkendőt, jól megrázta, négy csücsökre kötötte, aztán fehér egereket szedett elő belőle. A kis rágszálók közül az egyik kiugrott a kendőből, én meg utánavettem magam, és a bábész közönség cipője között mászva sikerült elkapnom. Föllépése után Temesvári így szól hozzám:

– Nincs négy kezem. Ha segítesz nekem a szolgálatszökeket cipelni, teljes ellátásban részesülsz. Idővel beavatlak a bűvészet titkaiba is.

Elfogadtam az ajánlatát. Úgy gondoltam, hogy most már szüleimtől függetlenül irányíthatom a sorsomat.

Zentáról Becsére vitt az utunk. Temesvári úr dobolással minden utcasarkon közhírré tette, hogy délután négykor föllép a vasútállomás előtti füves, facsemetés térségen. Ha kocsma akadt az útjába, oda feltétlenül betévedt. Az egyikbe engem is behívott, és mindkettőnknek

borjúpörköltet rendelt túrós csuszával. Az ebédhez két liter kadarkát ivott meg, s előadás közben bizony már eléggé ingadozott a hokedlin. Sejtettem, hogy aznap még valami baj fog történni.

– Ez a térség nincs bekerítve, hogy belépődíjat kérhetnék – mondta, majd egy facsemete felé intett. – Annak a tövénél tettem le a kalapomat. Ki-ki saját belátása szerint dobjon bele néhány vasat, és én hálás köszönettel tartozom.

A szokásos mutatványok a lángokádással együtt úgy-ahogy sikerültek. Amikor az utolsó szám, a kardnyelés következett, a felnőttek síri csendben, kidülledő szemmel, a gyerekek tátott szájjal figyelték, hogy ennek a nyúlánk, vékonyka embernek hogyan fér le a torkán egy éles kard, mert ez már igazán nem szemfényvesztés volt, a kard nem ezüsttel festett gumi. Viharos tapsot kapott érte, mire ez az ittas ember köszönete jeléül meghajolt, méghozzá sokkal mélyebben, mint ahogy szabad lett volna, és a hegyes kard kimetszette a hasát. Falfehérré válva visszakeresztelkedett a földre.

– Istenem, segíts! – mondta bugyborékoló hangon.

Kisvártatva megjelent a mentőállomás lovas kocsija, két markos ápoló hordályon befektette oda, és utánadobálta bűvészmutatványának eszközeit.

Én a tömegbe furakodva megkerestem a belépődíjra szánt összeget. Jó kétmaroknyi aprópénzt süllyesztettem a zsebembe, a kalapot meg a hónom alá csapva kisompolyogtam a városból.

Kocsiról kocsira kéredezkedve érkeztem haza. Hogy a szökésemért járó nyaklevest és nadrágszíjat elkerüljem, a pénzt azonnal kiszórtam a zsebemből a konyhaasztalra, és töviről hegyire elmeséltem kalandom történetét.

*

Mivel Temesvári madárfejű ember volt, tökfödője majdhogynem illet a fejemre, és diáktársaim ezután már nem csúfoltak. Mintha a cilindert el is felejtették volna.

Nem volt gondtalan az életünk. Anyámnak mindig panasz volt a hangjában:

– A kemencében szalmával fűtök, a tűzhelyen csutkával főzök, de ez is, az is fogytán van. A kamrában meg alig akad valamicske liszt, krumpli, zsír és bab.

Tizenkét éves fejjel is fölfogtam, hogy valamiképpen segítenem kell rajta. Igazgatónkat a botanikus szenvedély fűtötte, s az iskola kertjének egy szélárnyékos zugában bambusznádat nevelt. Egy alkalommal, amikor leszállt az est, átmásztam a kerítésen, és a legnagyobbat kivágtam közülük. Cukorspárga volt otthon, abból az aprópénzből meg, amit a húsvéti locsolkodáskor a lányos házaknál kaptam, megvettem a horgokat. Mivel délután volt a tanítás, már kora reggel a Tiszán voltam. És ha szerencsém volt, olyan gazdag zsákmánnyal tértem haza, hogy az egész család degeszre ehetette magát halászlével.

Azt mondják, hogy a szerencse és a szerencsétlenség szinte törvényszerűen váltogatja egymást. Igaz is. Egy délelőtt megcsapott a kossava, és féltve őrzött kalapomat belevitte a folyóba. Legalább két-három kilométert kísértem könnyezve, de egyre beljebb sodródott, a part mentéről már alig volt látható. Bizonyára meg sem állt a Fekete-tengerig. Így maradtam ismét kalap nélkül.

*

Azon a keskeny sávon, amely a hídtól északra a fűzfaerdő és a Tisza között húzódik, és amelyen a sok áradás után elburjánzott a gyalogakác, gyermekkoromban még virágzó kertészet volt. Föld nélküli zentaiak bérelték a víztársulattól. De tavasszal nagyon vigyázniuk kellett, hogy a városháza padlásán tanyázó kóbor galambok ki ne kaparják a borsómagot. Tarka rongyokat csavartak egy kereszt alakban összerótt két karóra, amely minden madarat elriasztott a közelből. Az egyikre még nagy karimájú, ütött-kopott kalapot is tettek. Nem hagyott az ördög nyugodni, amíg azt el nem loptam. Micsoda kosz volt rajtam! Fél szemmel a horgászbotra figyelve egész délelőtt kapargattam a bugylibicskámmal. Nagymosáskor anyám a teknőbe nyomta, s addig dörgölte a súrolókefével, hogy visszakapta fekete színét. Kissé összement ugyan, de még így is a szemembe csúszott.

Négy kisöcsémmel együtt heten voltunk a családban. Hogy legalább én ne pusztítsam odahaza a kenyeret, a negyedik elemi után, tehát tizenegy éves koromban így szólt hozzám apám:

– Olvasókönyvre, füzetekre sem futja a kis napszámomból. Nem iskolázthatlak tovább. Ezt meg kell értened.

És kivezetett egy Berkes Sándor nevű százholdas gazda tanyájára, hogy elszegődtesse kanásznak.

– Annak még gyenge ez a legényke – mondta Berkes úr. – Nem alkalmazhatom. Épp tavaly történt a szomszéd szálláson, hogy a disznófalka mellé a gazda egy ekkora gyerkőcöt fogadott föl kondásnak. Az öreg kan, volt benne vagy háromszázötven kiló, búgáskor nem lelte helyét, a karikás ostor durrogásától megvadult, és éles agyarával összemarcangolta, nyomorékká tette a gyereket.

– A libafalka veszélytelen – jegyezte meg fojtott hangon édesapám.

– Annak őrzésére jelentkezett már egy Piroska vagy Juliska. Ma reggelre vártuk. Úgy látszik, nem jön.

– Hol van az megírva, hogy csak lányok lehetnek libapásztorok? Látom, hogy ez a kisfiú milyen fürge mozgású. Fogadjuk föl, Sándorkám – kérlelte a felesége.

Jólesett, hogy a pártomra kelt. És a férj némi töprengés után kötélnek állt.

A tanyaház és a gyümölcsöskert között selymes pázsit terült el. Itt kezdtem a legeltetést. Könnyű dolgom volt, szinte csak arra kellett vigyáznom, hogy a ludak be ne menjenek az udvarra, mert odatévedhetnek a láncra kötött hamis kutyához, amely könnyen összemarhatja őket. Néhány gyümölcsfa ága áthajolt a kerítésen. Ha az érett vajkörte vagy borízű alma lepottyant a fűre, a tyúk belevágott, a liba belefűrt a csőrével. Nem vagyok finnyás, a sérült részeket kifaragtam a bicskámmal, a maradékot szépen meghámoztam, megettem. Szüleimnek sohasem futotta a pénzükből gyümölcsre, pedig ez a gyerekek egyik legáhíttabb csemegéje.

Berkes Sándor kivételesen nem tartozott a zsugori, zsarnokoskodó parasztgazdák közé. Családja ugyanabból a bográcsból kapta az ebédet, mint a szegődményesei, csak gazduraméknak a konyhában, nekünk meg a nyitott verandán szolgálta föl a szakácsnő az ebédet. Amikor körülültük az asztalt, a béresek és napszámosok gúnyos megjegyzéseinek célpontja természetesen az én mexikói kalapom volt. Ami legjobban fáj, a szép marokszedő lányok madáríjesztőnek „becéztek”.

Aratás után a libák kiözönlöttek a tarlóra a kaparék és a kereszttek helyén visszamaradt kalászatokat szedegetni. Perzselő déli melegben benn

az artézi kútnál történt az itatás. Két–három órát a szalmakazal árnyékában hűsöltek, aztán újra kihajtottam őket a tarlóra.

A gunarak között egyik feltűnő barna kidudorodás volt a csőrén. Ezért neveztem el Bibircsóknak. Nem tudom miért, de állandóan sziszegett rám, és kerülgetett, hogy egy ügyes hadicsellel a hátam mögé kerülve nagyot csípjén a faromba. Haragját azzal csillapítottam le, hogy két tenyerem között kidörzsöltem néhány kalászt, lefújtam róla a toklást, és elébe szórtam a tiszta búzát. Végül annyira magamhoz szelídítettem, hogy napszálltakor a nyomomba szegődött, s ami felejtethetlen látvány volt, utána jött a többi nyolcvan liba nyílegyenes sorban. Gazdasszonyom láthatóan örült, hogy nagy beggyel vonulnak be az udvarra.

Az egyik ebédszünetben éktelen gágogásra lettem figyelmes. Szaladtam a kazalhoz, de már a gazdám is jött utánam. Volt mit látnunk. A Bibircsók elszántan hadakozott egy sassal, amely bizonyára a kései költésből akart elragadni egy kisebb libát, de ahogy abban a malomkerék nagyságú fekete kalapban meglátott, rögtön elrepült.

– Ennek a gúnárnak ismertetőjelként miniummal egy csíkot kell festeni a farkára – mondta Berkes bácsi. – Erős is, bátor is, jövőre ezt hagyjuk meg magnak.

– Fölösleges megjelölni. Abban különbözik a többi gúnártól, hogy barna dudor van a csőrén – mondtam, s módfelett örültem annak, hogy kedvencem elkerüli a töméssel járó kínszenvedést és a zsidó hitközségi böllér nagykését.

A második kopasztás után a cselédasszonyok befogták a ludakat tömni. Ezután énrám már nem volt szükség.

Egy szombat délután a gazdasszonyom a szemétdombra dobta madár-ijesztő kalapomat, szappant, törülközőt nyomott a kezembe, hogy fürödjek meg alaposan a libaúsztatóban, amelyben az artézi kút langyos vize folyt.

Megfürödtem.

Másnap vásár volt Zentán. Gazduram reggel korán befogatott a parádés kocsiba. A béresekkel két zsák búzát, egy zsák krumplit, egy tarisznya babot, miegymást rakatott a saroglyába. Az én ülőhelyem a zsákokon volt.

Két óra múlva már a városban voltunk. Berkes Sándor megállította a lovakat a házunk előtt, és bekiáltott apámnak, hogy rakodjon le a

kocsiról. Jött is már, és hálásan megköszönte munkaadóm jóságát. Ezután irányt vettünk a vásárba. A kisiparosoknak ilyenkor volt csak igazán nagy forgalmuk, mert fölösleges terményük eladása után a földművesek bugyellárisa dagadt a százasoktól, és bevásárolhattak mindent, amit gazdaságuk és családjuk igényelt. Itt már világos volt előttem, hogy előző este miért kellett megfürödnöm, és gazdasszonykám miért nem adta át pénzbeli járandóságomat a szüleimnek. Fűzős cipőt, meleg ruhácskát vett nekem. És strucctollas kis kalapot, majd libapásztori szorgalmamat megdicsérve utamra bocsátott. Szinte látom még magambalra fordítva gyönyörködtem a kalapomban. Ez az őszi vásár gyermekkorom legszebb, feledhetetlen emléke.